

В І Д Г У К

офіційного опонента, доктора мистецтвознавства КАЧМАРЧИКА В.П.

на дисертацію МУЄДИНОВА Ділявера Меметовича

**«Нетрадиційні виконавські прийоми на трубі в контексті
історико-художнього розвитку»**,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства.

Спеціальність 17.00.03 – Музичне мистецтво

Технологічні і художні аспекти розвитку виконавського мистецтва на трубі у ХХ-ХХІ століттях відзначаються динамізмом пошуку нових виражальних засобів. Вдосконалення і мікрохроматизація конструкції труби, створення комп'ютерних моделей з комбінованим природньо-електронним способом звуковидобування, широке використання препаративаних інструментів і сучасних мультимедійних ресурсів у композиторській творчості обумовлені переосмисленням звуковиражальних можливостей труби і, відповідно, технології гри на інструменті. В цьому відношенні дисертаційна проблема, сформульована та досліджена Д.М. Муєдіновим, викликає велике зацікавлення і безперечно є актуальною як для сучасного музикознавства в цілому, так і виконавства на духових інструментах зокрема.

Головним предметом дисертаційного дослідження автор обирає нетрадиційні прийоми гри на трубі в контексті історико-художнього розвитку. Окреслений ракурс дисертації перш за все виділяється комплексним підходом в дослідженні питань історії, теорії і практики використання нетрадиційної виконавської техніки, чого сучасним роботам даної проблематики здебільшого бракує. Необхідно зазначити, що розкриття історичних аспектів розвитку нетрадиційної техніки гри на духових інструментах дозволяє не тільки по-іншому її сприймати, але й дає можливість більш логічно і точно підійти до термінологічного визначення поняття «нетрадиційна техніка гри» і розкриття її сутності. Саме питанням термінологічного апарату і класифікації видів нетрадиційних прийомів гри на трубі, які отримали найбільше поширення у сучасній виконавській та композиторській практиці, присвячений підрозділ 1.2. Аналізуючи значну кількість робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників пошукувач розробляє загальні принципи типологічної класифікації нетрадиційних виконавських прийомів на трубі, розкриває їх сутність і дає визначення. Логічно і обґрунтовано виглядає диференційний підхід щодо застосування дефініції «сучасні прийоми гри» або «сучасна техніка гри» лише до тих видів нетрадиційної техніки, поява яких пов'язана з технічним

прогресом XX-XXI ст., а не до всього арсеналу виконавських прийомів, котрі мають глибокі історичні коріння.

Важливою складовою дисертації є всебічний аналіз історичних джерел і сучасних досліджень нетрадиційних виконавських прийомів на духових інструментах в цілому, і трубі зокрема (підрозділ 1.1). Спираючись на об'ємну джерелознавчу базу дисертації, значну частину якої представляють роботи зарубіжних авторів (109 позицій), Д.М. Муєдінов детально висвітлює рівень сучасних досліджень дисертаційної проблематики, вказуючи на ті напрямки, котрі вимагають більш широкого і глибокого вивчення. Здійснений всеохоплюючий розгляд вітчизняних та зарубіжних джерел дозволяє автору створити повноцінну картину стану існуючих досліджень нетрадиційної техніки гри на трубі і визначити основні завдання власної дисертаційної роботи.

Зміст II розділу «Історія та сучасні тенденції розвитку нетрадиційних прийомів гри на духових інструментах» свідчить про особливу увагу автора до питань, пов'язаних із нетрадиційною технікою гри в історії виконавства на духових інструментах. Досліджуючи трактати Платона, Арістотеля, Арістоксена, Поллукса, Павсанія та артефакти старовинної музичної іконографії, дисертант знаходить надзвичайно важливі свідчення того, що окремі види нетрадиційної техніки гри на духових інструментах, зокрема театралізація виконавського процесу, перманентне дихання та мікрохроматика були не тільки відомі, але й широко використовувались давньогрецькими авлетистами. Так, розкриваючи витoki появи елементів театралізації у виконавстві давньогрецьких музикантів пошукувач відзначає, що використання акторської гри і танцю авлетистами представляло основу триєдності музично-поетично-танцювального мистецтва, котра стала передумовою становлення поліартистизму, як однієї з форм інструментального виконавства. Не менш значними є розгляд історії виникнення техніки перманентного дихання і мікрохроматичного інтонування у давньогрецькому авлосовому виконавстві, необхідність використання яких була обумовлена, у першому випадку, потребою у досягненні безперервного звучання бурдонного стовбура подвійного інструмента, а у другому – наявністю енармоніки, структура якої включала два чвертьтони. Все це свідчить, що для античних професійних авлетистів дані види техніки були безпосередньо пов'язані із характерними особливостями давньогрецької музики і практикою її виконання.

Дещо менше місця дисертант виділяє історії розвитку нетрадиційних

видів техніки гри на духових інструментах в епоху Середньовіччя та Відродження, не пояснюючи причини такого стислого висвітлення даного періоду. Тому не зовсім зрозуміло, використовували середньовічні музиканти-духовики нетрадиційні прийоми гри, чи відмовились від них.

Значно ширше висвітлення в дисертації знайшли питання створення та розвитку спеціальних конструкцій труби (підрозділ 2.3), зокрема, мікрохроматичних моделей. Той факт, що вперше чвертьтонова труба була виготовлена у 1893 р. в Одесі чеським майстром Й. Шедивою, який вдалось встановити пошукувачу, показує не тільки вагомі досягнення винахідника у пошуках оригінальних конструкцій інструмента, але й дає підстави вважати, що мікрохроматичні опуси для труби в той час вже були відомі. Представлений чисельний арсенал мікроінтервальних конструкцій труб свідчить, що на даний час труба є найбільш розвиненим інструментом для виконання різних видів мікротонового репертуару, котрий включає опуси не тільки європейських композиторів, але й східну музику.

Історію розвитку нетрадиційних приймів звуковидобування у виконавстві на духових інструментах, якій присвячено підрозділ 2.4, автор досліджує, спираючись одночасно на трактати і старовинні інструментальні «школи» М. Мерсенна, Й.Ф. Майера, Н. Розі і сучасну практику комбінованого звукоутворення Дж. Хасселя, М. Блау, Арве Хенріксена та інших. Це дало змогу розкрити напрямки розвитку окремих видів нетрадиційного звуковидобування протягом декількох століть. Від мундштучного базинга XVII століття, котрий описують М. Мерсенн та Й.Ф. Майер, до комбінованого інструментально-вокального способу звуковидобування Дж. Хасселя, на якому базуються мультифонна техніка гри на трубі XXI ст., – такий шлях пошуку і вдосконалення тембрики звуку на духових інструментах і трубі, зокрема, був нерозривно пов'язаний із виконавством на народних інструментах. Техніка гри башкирських кураїстів, китайських тувинців на шоорі, австралійських аборигенів на діджеріду відкриває нам нове бачення можливостей використання акордового звуковидобування в сучасному академічному виконавстві на духових інструментах. Ґрунтовний аналіз традицій народного музикування, здійснений дисертантом, дозволяє отримати достатньо повне уявлення про нетрадиційні прийоми гри, котрі ми сьогодні часто сприймаємо як сучасні, вважаючи їх результатом експериментальних пошуків виконавців і композиторів XX і XXI ст. Однак очевидно, що їх витoki криються в глибоких надрах виконавства на народних духових інструментах.

До категорії сучасних виконавських прийомів цілком логічно віднесено різноманітні експериментальні електронно-акустичні засоби звукоутворення на трубі, які розглядаються в підрозділі 2.5. Електронна труба Моріссона в цьому сенсі являє собою яскравий приклад використання змішаного типу формування звуку, котрий включає одночасно природній принцип звуковидобування і його електронно-синтезоване перетворення.

Важливе місце в дисертації присвячено американському трубачу, композитору, вченому-електроннику Р. Данненбергу – новатору у сфері пошуку нових напрямків розвитку електронної музики для труби. Показано, що саме суміщення виконавської, композиторської та науково-дослідницької діяльності в області акустики і синтезу звуку дозволили Р. Данненбергу значно розширити можливості електронної музики для труби, а також розкрити великий потенціал аудіовізуалізації як перспективного виражального засобу в комп'ютерній музиці.

Розкриваючи етапи становлення і розвитку електронної музики для труби, дисертант основну увагу акцентує на творах зарубіжних авторів. Тому виникає досить слушне запитання, чи існують подібні опуси у творчому доробку вітчизняних композиторів, і наскільки вони популярні серед українських виконавців на трубі?

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячено технологічним аспектам застосування нетрадиційних виконавських прийомів в художніх творах для труби. Зазначимо, що з точки зору музиканта-практика і педагога даний розділ можна вважати найбільш цінним. В ньому ми знаходимо аналіз не тільки достатньо об'ємного репертуару для труби, в якому поряд з опусами видатних композиторів ХХ і ХХІ ст. (К. Штокхаузен, А. Жоліве, П. Булез, Е. Денисов) представлені твори авторів молодшого покоління (С. Пеллман, Р. Еріксон, П. Хембрі, В. Рунчак), але й практично весь арсенал нетрадиційної техніки гри, котрий використовується в сучасній музиці для інструмента.

Аналізуючи мікротонові твори для труби (підрозділ 3.1), Ділявер Меметович розділяє їх на два види. До першого, віднесено твори, «в яких мікрохроматика трактується як функціональна звукова система» [с. 135] (А. Хаба, М. Спасов), до другого – опуси з мелізматичним, фрагментарним використанням мікроінтервалів, «... як певного забарвлення основного звукоступеня» [с. 132] (Т. Минбаєв, Е. Денисов, А. Жоліве, Р. Еріксон, С. Пеллмен та ін.). Враховуючи, що в репертуарі труби переважають твори з мелізматичною мікрохроматикою, то саме їм присвячена більш значне місце в аналізі технологічних та художніх особливостей виконання. Не менш

важливим є розкриття особливостей мікрохроматичного інтонування на трубі в жанрах східної та південно-індійської музики у виконанні Ібрагіма Маалуфа та Раджеша Мехти, що дає достатньо повне і цілісне уявлення про використання мікрохроматики в музичному мистецтві різних культур.

Висвітлюючи важливі аспекти застосування нетрадиційних прийомів звукоутворення на трубі в художньому репертуарі (підрозділ 3.2), автор виділяє «виконання багатоголосся, гру на препарованому інструменті і використання сурдин, а також застосування ударно-шумових способів звукоутворення» [с. 142]. Зазначається, що з точки зору технології звуковидобування найбільш складним вважається гра інтервалів та акордів – одночасне виконання двох і більше звуків. У сучасному виконавстві на трубі використовуються різні види мультифонного звуковидобування. Аналізуючи їх дисертант акцентує увагу на комбінованій інструментально-вокальній техніці формування мультифонного звукоутворення на трубі, котра при наявності достатньо широкого різноманіття видів акордової гри залишається базовою.

Безумовну зацікавленість в технологічному і художньому сенсі викликає запропонований американським трубачем, композитором і дослідником електронної музики П. Хембрі подвійний базинг (double buzz), котрий він використовує в оригінальному творі для труби «Катастрофа блакитного неба». За висловом самого виконавця-композитора, процес акустичної біфуркації, на якому формується базингове двозвуччя, більш природніший та ефективний, ніж гра зі співом. Однак стисла характеристика складної технології двоголосного видобування, приведена в дисертації, недостатньо деталізована для її повноцінного освоєння.

Ще більш складним способом виконання на трубі є тризвучні акорди, які австрійський композитор К.Х. Грубер використовує в оригінальному творі «Відкрите горло» для труби соло. В даному випадку одночасне видобування трьох звуків вимагає застосовувати комбінований амбушурно-інструментальним спосіб зі співом. Як справедливо стверджує пошукувач, в порівнянні з творами Ф. Тічелі, М. Пауеллом та Р. Морилом, К.Х. Грубер «демонструє велику винахідливість у використанні мультифонного звучання труби, яка вимагає від виконавця більш високого рівня володіння технікою акордової гри на інструменті» [с. 147].

Дещо незвично, в сенсі музично-художнього сприйняття, виглядає композиція «Алотропія» для труби, підготовленого флюгельгорна, ноутбука, педалі і підсилювача П. Кнайта, котра в більшій мірі нагадує не музичний

твір, а як зауважує дисертант, «лабораторний електронно-акустичний експеримент». Саме таке враження виникає під час знайомства із «сольним проектом» П. Кнайта.

Зазначимо, що використаний Ділявером Меметовичем для аналізу різноманітний за жанрами, формою, змістом і засобами виконання репертуар, дає достатньо повну картину щодо застосування нетрадиційних прийомів звукоутворення на трубі сучасними виконавцями і композиторами.

Серед інших виконавських прийомів, котрі використовуються в художньому репертуарі для труби, необхідно виділити вживання елементів театралізації. Шедеврами в жанрі інструментального театру, безумовно, є опуси видатного новатора музики ХХ століття К. Штокхаузена, котрі сьогодні, на жаль, досить рідко звучать в оперному театрі і на концертній естраді. А саме німецьким композитором були створені «масштабні інструментально-театральні вистави, в яких трубач є основною дійовою особою, перебуваючи в центрі драматургічного розвитку» [с. 160]. Тому звернення пошукувача до гепталогії «Світло», окремі опери з якої – «Вівторок» і «Четвер» – були написані і зорієнтовані видатним майстром на нетрадиційну виконавську техніку трубача Маркуса Штокхаузена слід вважати вдалим науковим рішенням. Враховуючи, що надзвичайно цікавий в художньо-творчому відношенні твір, в котрому протягом всього музично-театрального дійства домінує трубач-музикант і актор, ще не отримав належного висвітлення в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів. Широкий арсенал нетрадиційної техніки, який майстерно використовує у своїх опусах Карлхайнц Штокхаузен у виконанні таких видатних трубачів-акторів як Марко Блау та Маркус Штокхаузен, легко долає той скептицизм, з яким ми часто сприймаємо «шумофонні» засоби звукоутворення у сучасному виконавстві на трубі.

Особливо слід відзначити масштабну і ґрунтовну джерельну базу дослідження, значну частину якої становлять роботи зарубіжних авторів, котрі сьогодні завдяки відкритим інтернет-ресурсам стали доступні для широкого загалу дослідників.

Висновки в кінці дисертації носять досить вичерпний і переконливий характер. Автор в стислому вигляді представляє суть своїх наукових пошуків

Глибока обізнаність пошукувача – педагога і виконавця – як в теоретичних, так і в практичних питаннях мистецтва гри на трубі дала йому можливість успішно впоратися з усіма завданнями, які були окреслені в дисертаційній роботі.

Таким чином, є всі підстави вважати дослідження Ділявера Меметовича Муєдінова актуальним за тематикою, що відрізняється новизною отриманих результатів, високим рівнем наукового мислення дисертанта, глибиною проникнення в обрану тему. Слід також вказати на перспективи практичного використання матеріалів дисертації в курсах «Історія музики», «Сучасна музика», «Аналіз музичних творів», «Історія виконавства на духових інструментах», «Методика навчання гри на духових інструментах», в класах спеціального інструмента, а також в подальшому вивченні різних аспектів сучасної музики для труби.

Зміст автореферату і публікації в повній мірі відображають основні положення дисертації.

Серед питань, які виникли в ході знайомства із дисертацією і підготовкою опонентського відгуку, наступні:

1. Наскільки використане Вами термінологічне визначення «перманентне дихання» відповідає сутності даного прийому?
2. Хто із українських композиторів використовує нетрадиційні виконавські прийоми у своїх творах для труби?
3. Чи існує відмінність між виконавцями східної і європейської музики у мікрохроматичному інтонуванні на трубі?

В цілому дисертація Ділявера Меметовича Муєдінова представляє безсумнівну наукову цінність, відповідає загальним вимогам ДАК МОН України, а її автор заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – «Музичне мистецтво».

Доктор мистецтвознавства, професор
кафедри дерев'яних духових інструментів
Національної музичної академії
імені П.І. Чайковського

В.П. Качмарчик

